

דאָס ליד פֿון אויסגעהרגעטן ייִדישן פּאָלק

Sången om det utplånade judiska folket

Någon gång 1970/71 träffade jag Miriam Novitch på Ghattokämparnas Kibbutz norr om Akko i Israel. Där finns Yitzhak Katzenelson-muséet, ägnat Förintelsen och judiskt motstånd, ett bibliotek samt en forskningscentral.

Miriam Novitch hjälpte mig i bibliotekets kartotek. Vi kallpratade lite och jag tackade henne för hjälpen, totalt ovetande om, vem hon eller Yitzhak Katzenelson var.

Teodor Adorno hävdade efter Förintelsen, att det vore barbariskt att skriva poesi efter Auschwitz. Tesen har vederlagts, inte minst genom Nelly Sachs och Peter Weiss. En amatörmässig fundering vore, att det är just efter Auschwitz som vi behöver poesi.

Men, det skrevs poesi om Förintelsen redan under Förintelsen. I koncentrationslägret Vittel* i Frankrike beskrev Yitzhak Katzenelson hur Europas judar mördades.

Vem var han, Katzenelson? Han föddes 1886 i Minskregionen, flyttade som spädbarn med föräldrarna till Lodz, där han verkade som lärare, teaterman och diktare. 1939 kom han med fru och tre söner till Warszawa. 1940 när ghattot upprättats, spärrades de in där. 1942 mördades hans fru Hanna och de två yngsta sönerna i Treblinka. Den äldste sonen Zwi och Katzenelson var kvar i ghattot.

Dagen innan ghattoupproret började 20:nde april 1943, slussade upprorsmakarna ut dem till den "ariska" sidan, så någon överlevande skulle kunna skriva om ghattot och dess kamp.

Efter några veckor bokstavligen under jorden kom de med honduranska pass till Hotel Polski, i vilket tyskarna inrättat en samlingspunkt för prominenta judar med sydamerikanska pass. Tanken var, att de skulle bytas ut mot tyska krigsfångar i väst.

Första maj- 43 transporterades Zwi och Katzenelson via Pawiak-fängelset till lägret i Vittel, där de enligt planerna skulle vänta på en fångutväxling. Honduras var emellertid inte intresserat av den typen av handel och när Gestapo dessutom upptäckte, att passen var falska, var deras öde beseglat; dessförinnan hade den franska motståndsrörelsen erbjudit sig att befria dem, men Katzenelson, som talade polska, ryska, ivrit, jiddish och lite engelska, visste, att utan franska skulle han vara förlorad i det ockuperade Frankrike. Första maj 1944 kom fadern och sonen till Auschwitz och mördades omgående.

Under tiden i Vittel skrev Katzenelson som i feber på sin sångcykel med 15 rimmade sånger om hur det judiska folket utplånades.

Den börjar med ett homeriskt anslag:

Sjung! Tag din harpa i handen, naken och lätt

/.../

O, visa er för mig, mitt folk, träd fram

Sträck ut era händer ur djupa, milslånga gravar

Fullproppade; lager på lager, brända och täckta med kalk

Upp! Stå upp! Stig upp från det understa, djupaste lagret!

Kom, ni alla från Treblinka, kom från Sobibór, från

Auschwitz, från Belzec

Kom från Ponary och från ännu flera platser, ja flera, ännu flera! Med vidöppna ögon och ett stelnat skrik, ett skri utan stämma

/.../

Men, fortsättningen blir allt ifrån homerisk, istället: om ensamhet, fruktan, skräck och förnedring, sorgen över den mördade maken och de två små pojkarna, vidrigheterna under transporter och i ghattot, om kämparna på Milagatan 18, om de svältande barnen, om feghet och ondska och om ghattots judepoliser, som kunde släpa iväg sina egna föräldrar till godsvagnarna med destination Treblinka, så den dagliga kvoten infångade skulle uppnås.

Slutet på den sista sången är profetiskt:

Ve mig, ingen finns kvar...

Det fanns en gång ett folk

Och nu... borta

Det var en saga som började i bibeln

tills nu, tills nu... en liten saga

sorgesam, men sann

En saga om Amalek till en ännu ondare ...tysken... o

höga himmel, breda jord, o väldiga hav

Förinta inte alla jordens onda

De kommer att förinta sig själva

Alla

Alltid

En ung flicka, Ruth Adler, smugglade ut ett exemplar av manuskriptet från lägret, insytt i handtaget till en resväska. En annan grävde ner ett andra exemplar i tre flaskor vid ett träd i lägret. Efter befrielsen i september 1944, grävde hon upp dem... Den flickan var Miriam Novitch!

Tänk om man kunde leva livet baklänges!

Katzenelsons magnum opus är mer eller mindre okänt i Sverige. Och det finns ingen seriös översättning.

Kanske vore det läge för någon jiddischaktivist att ta sig an uppgiften?

* Ilag (Internierungs-Lager) Vittel

Övers. fr. jiddisch: Staffan Böös, Izydor Sznajdman
och undertecknad

Björn Moback